

1. В.В.Опійкісико, Н.І.Коваленко. Продуктивна зайнятість населення: зміст, актуальні проблеми і шляхи досягнення. – К.: РВПС, ПК „ПРИНТ-ЕКСПРЕСС”, 1999. – 35 с.

2. Соціальна та регіональна політика в умовах переходу до ринкової економіки./ за редакцією В.Ф.Бесєдіна, І.К.Бондар, В.І.Пили, Н.А. Соколенко. – К.: 1996. – 63 с.

3. Е.Лібанова, О.Палій. Ринок праці та соціальна захист: Навч. посіб. із соціальної політики. – К.: вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2004. – 491с.

4. Н.Юрлова. Продуктивна зайнятість в умовах радикальних змін у діяльності ринків праці в деяких країнах ОЄРС// Україна: аспекти праці. – 2000. – № 7. – с. 31–36.

5. Петюх В.М. Ринок праці та зайнятість. – К.: МАУП – 1997. – 120 с.

The article is devoted to research of theoretical bases of forming of productive employment, exposure of socio-economic essence of the given category.

Соломчак Т.Я.

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ, ЇЇ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ В ОЦІНЦІ ІВАНА ФРАНКА І МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ

У статті висвітлюються економічні погляди Івана Франка на міграційні процеси українського населення кінця ХІХ – початку ХХ ст., з'ясовано їх особливості в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: еміграція, регулювання міграційних процесів, трудова міграція.

І. Вступ. Однією із суттєвих прикмет у розвитку українського суспільства є міграційний рух населення, зокрема селянства, який набуває особливо інтенсивних форм на рубежі ХІХ-ХХ і ХХ-ХХІ століть. Незважаючи на те, що прояви міграції українських селян припадають на різні історичні періоди, вони мають багато між собою спільного. У тому контексті особливо актуальними є праці Івана Франка про еміграцію українських селян у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у різні країни світу.

ІІ. Постановка завдання. На думку Івана Франка, до еміграції українських селян спричинилися не тільки загальні злидні, але й пропаганда еміграційних агентств, які обіцяли за рубежом райське життя. Невідомі й невлвовимі агенти пускали всілякі привабливі чутки. Так, одна з чуток зводилася до того, що архієпископ Рудольф засновує окрему державу в Америці, а для її освоєння він закликає українське населення. Кожна сім'я, згідно з розповсюдженою версією, має одержати 12 моргів врожайної землі.

Мандрівні комісіонери закордонних фабрик, єврейські вихідці з Росії, на думку І. Франка, зацікавлені в еміграції українських селян, бо прибирають до своїх рук селянські землі і майно. Зі свого боку селяни

піддаються легко різним закордонним принадам, бо місцеві відносини надто економічно для них обтяжливі. Їхній клопіт відомий австрійській владі, але вона не захищає селянські інтереси.[2, 282-283]

ІІІ. Результати. При з'ясуванні причин еміграції І. Франко звернув увагу на економічне становище селянства. Він шукав коріння тих процесів, що проявлялися на поверхні в еміграційних спалахах. Офіційні та реакційні ідеологи намагалися обійти справжні причини еміграції українських селян, яка спершу проявилася у напрямку Російської імперії, де наївні люди надіялися придбати землі та поліпшити своє злиденне становище, з якого користали не тільки еміграційні агенти, але й окремі держави. Так, наприклад, еміграцію селян з Галичини толерувала російська влада, яка поводила себе у цій справі згідно з якоюсь, на думку І. Франка, спеціальною інструкцією. Він вважав, що головним приводом еміграції з прикордонних галицьких сіл до Росії “була значна різниця в цінах на землю у нас і в прикордонних російських губерніях”[2, 327]. За 5-6 моргів землі, на яких селянин з родиною у Галичині ледве міг прохарчуватися, після продажу землі й переселення до Росії, він міг купити 10-15 моргів, на яких, враховуючи відносно менший державний податок в Росії, загалом міг жити у достатку.

У своїх працях, присвячених еміграції українського населення, І. Франко постійно твердив про необхідність досліджувати її причини, оскільки не бракувало ворожих спекуляцій, які перекручували її соціально-економічну природу в певних інтересах. Саме

тому вчений насамперед розкривав причини еміграції, а потім діяльність різних еміграційних агентів. Не раз, пишучи про масову еміграцію українців до Росії, ми, казав І. Франко, підкреслювали, що приводом її передусім треба вважати матеріальну скруту.

Вже в 1852 р. для «виживлення» сільсько-го населення Галичини не вистачало 230 тис. корців збіжжя. Роки 1847, 1849, 1855, 1869, 1876 і 1889 були голодними. Кількість дрібних селянських власників у 1848 р. становила 500 тис., а в 1875 р. – 800 тисяч. З 1867 до 1883 р. методом ліцитації продано 35 тисяч селянських господарств. Це означає, що урядовим шляхом не менше 100.000 селян виштовхано в ряди пролетаріату. До речі, в 1875 р. селянський пролетаріат у Галичині становив 500 тисяч чоловік, які готові були до найму в промисловості. Однак зростання чисельності пролетаріату на селі не супроводилося збільшенням джерел існування і місць праці в промисловості. Дослідження показали, що в Галичині щорічно вмирає 50 тис. чоловік, переважно на шлункові хвороби, від недоїдання. Отже, не дивно, вважає економіст, що при таких обставинах сільське населення Галичини емігрує масами.

Одним із компонентів праць Великого Каменяра про еміграцію є спростування тверджень різних ідеологів, суть яких зводилася до пояснення причин еміграції діями різних агентів, нашіптуванням, політичними махінаціями і т. д. Подібні пояснення еміграції покликані задовольнити панівні верстви і навіть урядові кола, бо вони приховували справжні джерела еміграційного руху, який в часи І. Франка набирив щораз ширшого розмаху. Галицькі політики, на думку вченого, замість займатися пустопорожніми балачками з приводу подій на світовій арені, повинні сумлінно і рішуче подумати про домашні справи, пошукати причин зла у власному краї. Він відзначав, що навіть чесніша частина української і польської преси признала відразу, що «головною і вирішальною причиною еміграції є нужда, матеріальне зuboжіння і моральна занедбаність сільського населення». [2,351] Коли йдеться про «моральне занедбання», то слід його тлумачити з позицій втрати селянином віри в правову охорону його інтересів, в щирість, людяність і добру волю інтелігенції, яка замість вести його до освіти, найбільше його визискує і

гнобить. «Чоловік тікає не від калача, а від меча», – цю українську приказку, казав І. Франко, мусить взяти собі до серця «освічене» суспільство.

В аналізі причин еміграції вчений викривав шляхетські концепції з приводу селянського патріотизму, показав, що селянин, як і кожна людина, любить рідні місця, до яких привик замолоду. Селянина-заробітчанина батьківщина приковує ланцюгами до темного кута. Він здатний любити свій рідний край, але прагне мати «принаймні мінімальну суму щастя, радощів, здійснених надій, упевненість у завтрашньому дні. Нори, в якій панує тільки плач і скрегіт зубів, нужда, гніт і непевність у завтрашньому дні, навіть пес не може любити» [2,322].

Це повинні усвідомити ті, хто вважає, що українські селяни кидаються на будь-які гасла еміграційних агентів. Такі твердження – це обстрікування народу, який, мовляв, покидає «свій добробут» і мчить за кордон. «Еміграція – наслідок зuboжіння, пролетаризації народу. Це не теза, не догма, а факт, стверджений усіма кореспондентами, навіть такими, які в іншому випадку будуть уперто доводити, що «соціальне питання не має в нас жодного ґрунту». [2,322].

Економічне становище нашого селянина таке, твердив дослідник еміграції, що він втікає в Америку, до Бразилії, в Бессарабію, на Волинь, на дно Збруча, словом в усі можливі кінці світу, щоб тільки геть з нещасної батьківщини. «Еміграція є проявом недуги – так би мовити – проявом важкого зламу в селянській верстві» [2.354]

Емігрує виключно сільський пролетаріат не тому, що він повинен жити тільки з того, що заробить, а тому, що не має заробітку. Наприклад, на Поділлі, де має місце еміграція до Російської імперії, заробіток селянина не перевищує 20–25 центів денно. Заробітків на фабриках немає, бо й фабрик на західноєвропейський взірєць теж немає, немає тут і значних міст, які могли б поглинути сільський пролетаріат. В цих умовах селянинові не залишається нічого іншого як йти світ за очі з надією на кращу долю.

Поліпшення економічних відносин – реальний шлях до врегулювання процесу еміграції. Концепція І.Франка зводилася до надання допомоги емігрантам з боку держави відповідними засобами і охорони їх перед

визиском як на шляху до нових місць праці, так і в країнах, до яких вони прибувають. Великих затрат і зусиль для того не треба, але емігранти відчували б опіку держави, громадянами якої себе вважають.

Досліджуючи причини еміграції, І. Франко звернув увагу на те, що в деяких місцевостях емігрували порівняно заможніші господарі. Очевидно, не виключно голод і нужда, а також якісь інші причини гнали людей з насиджених місць. Сама мрія про «свободу» є принадою, яка вабить народ на еміграцію.

Один з опонентів Франка радив йому докладніше розібратися в цінах на землю, врахувати факт купівлі селянами землі тощо. Франко-економіст визнав те, що ціна землі в Галичині з 1848 р. дуже зросла, що продуктивність землі також зросла. Однак, запитував учений, чи селянин, який в 1848 р. міг сяк-так жити на 10 моргах, може тепер так само добре вижити на 5 або 3? А це кардинальне питання, оскільки факт роздріблення селянської власності не підлягає жодним сумнівам.

«Зростання ціни на землю в Галичині, – за твердженням І. Франка, – не було нормальним органічним наслідком зростання ренти, вдосконалення виробництва або було ним у зовсім незначній мірі. Виникло воно внаслідок сторонніх чинників будівництва залізниць і шосейних доріг, яке оживлює вплинуло на Галичину, і загальноєвропейської капіталістичної конкуренції». [2.361]. Це означає, що найбільшій частині селянства цей процес користі не приніс, а, навпаки, зашкодив, бо відібрав надію придбати коли-небудь власне господарство, випхав його-в ряди сільського пролетаріату.

І. Франко розглядав міграцію українського населення, спеціально еміграцію селян Галичини, у контексті світового міграційного процесу. «Еміграція або взагалі міграція населення, переміщення більших або менших мас з місця на місце не є, – казав він, – справою ані новою, ані поганою. Поминаю вже величезні демографічні рухи, відомі під назвою переселення народів: доволі вказати на такі, менш войовничі, а для цивілізації дуже важливі події, як здобуття і колонізація європейцями Америки та Австралії або проведення у меншому масштабі та ближче до нас колонізація степів над нижнім Бугом, Дніпром, Доном і Волгою населенням польським, українським і московським, як німецький “Drang nach Osten”, як вплив євреїв до наших країв і т.п.» [2.351].

Отже, міграція і еміграція українського населення кінця XIX ст. не є нічим оригінальним з погляду міжнародних демографічних рухів. Інша справа, що ці рухи обумовлені конкретно-історичними і соціальними умовами. Останнє найповніше розкрив І. Франко на прикладі еміграції українських селян з Галичини.

У своїх «еміграційних» працях І. Франко акцентує увагу на економічних причинах еміграції, через їх призму розкриває масштаби, інтенсивність еміграційного руху. І це закономірно. Адже пізнання феномену еміграції вимагає саме з'ясування її природи і причин. Разом із тим вчений розглядає поневір'яння емігрантів. Якщо еміграція наших людей, – це справжнє лихо нашого краю, то в сто разів страшніше те, що з ними робиться в дорозі і на кордонах держави. Еміграція, казав письменник-гуманіст, рознесла українську нужду по всіх кінцях монархії. Він описав всі ті нещастя, які сипляться на голову емігранта вже в межах рідного краю. Для цього вчений використав як розмови і листи емігрантів, так і власні спостереження.

І. Я. Франко – один із найглибших і найповніших дослідників міграції українського населення кінця XIX – початку XX ст. Якщо брати до уваги не поодинокі праці з еміграційної тематики, а їх сукупність, то не можна не визнати за І. Франком пріоритету у з'ясуванні проблем міграції, включаючи її причини і соціально-економічні наслідки. Він її змальовував, виходячи з демократичних позицій і наукового розуміння закономірностей суспільного розвитку. І. Франко викривав усілякі ідеологічні спекуляції, що затемнювали причини і наслідки еміграції, дивився на неї оптимістично, з надією на те, що український селянин перенесе хворобу еміграції, вийде з неї зміцненим і здатним до дальшого поступу.

Цінним аспектом праць І. Франка з проблем міграції українського населення є її розгляд у контексті економічної політики інших держав, зокрема Австрії, Росії, США, Бразилії, Канади. Вчений проаналізував причини зовнішньої міграції своїх співвітчизників, із врахуванням світового міграційного досвіду.

Після набуття Україною суверенітету трудова міграція українських громадян за кордон стала реальністю. Українські мігранти за неофіційними даними, становлять понад

10% від загальної кількості мігрантів у світі. Правда, умови трудових поїздок міграції суттєво відмінні від тих, що їх аналізував Іван Франко. Однак і сьогодні міграційні потоки належно не регульовані.

Варто зазначити, що досі регулювання міграційних процесів відбувалося переважно на користь економічно розвинених країн. Міграція є важливим чинником їх безпеки. Що стосується України, то її участь у трудовій міграції передусім веде втрати людського потенціалу, однак виявити наскільки цей процес пов'язаний з глобалізацією економіки, складно. Активними суб'єктами міграції з метою працевлаштування за кордоном є жінки. Так, у результаті опитувань, проведених серед трудових мігрантів в Італії, виявилось, що 87,7 % з опитаних складають жінки, більша частина яких одружені. Понад 70% опитаних – це особи від 20 до 45 років. Зрозуміло, що еміграція населення найбільш активного репродуктивного віку здійснює негативний вплив на процеси шлюбності, народжуваності.

Наприкінці минулого століття проведені дослідження людського потенціалу окремих країн засвідчили, що віковий ценз і трудовий потенціал тісно між собою взаємопов'язані. Якщо взяти трудовий потенціал за одиницю, то у 18 – 20-річному віці він складає 0,9, а відтак перевищує середній показник і найвищим стає у 35 – 45 років. Працівники такого віку мають фізичні сили, виробничий досвід, відповідну освіту. Все це дозволяє бути їм високопродуктивними, що варто мати на увазі при розробці програми і механізмів міграційної політики.

Інформація про кількість українців – заробітчан в окремих країнах характеризується даними: українські трудові мігранти у Росії складають більше мільйона осіб, в Італії – 500 тис., у Португалії та Німеччині – по 300 тис., близько 200 тис. у Великій Британії, більше, ніж по 150 тис. – у Франції та Іспанії. Характерно, що за кількісним складом українська національна меншина в Португалії за кількісним складом вийшла на друге місце після корінного населення [3, 74].

IV. Висновки. Для значної частини населення України зовнішні трудові міграції стали основним засобом забезпечення прийнятного рівня життя. Серед причин, що зумовлюють їх розвиток є низький рівень оплати

праці, недостатня кількість робочих місць і обмежені можливості працевлаштування, особливо у сільських місцевостях. Водночас з міграцією асоціюються негативні наслідки, такі як нелегальна міграція, використання українського людського потенціалу іншими країнами, уповільнення темпів соціально-економічного розвитку внаслідок відсутності частини працездатного населення в країні, яка подалася за кордон. Чим пояснити той факт, що Україна з її найкращими у світі чорноземами не може забезпечити зростання добробуту громадян, які виживають за рахунок закордонного заробітчанства. Очевидно, причина того є, але досі вона не розкрита у повному обсязі.

Подальший перебіг міграційних процесів буде прямо залежати від економічної ситуації в країні та рівня життя населення. Проте виробництво національного доходу на душу населення в Україні є найнижчим порівняно з країнами-сусідами, які за те не є таким резервуаром трудової міграції як наша країна. Тому найближчими роками слід очікувати збільшення трудових міграцій за кордон. Поки необхідність посиленої праці на всіх ділянках економічного життя не заволодіє масовою свідомістю, до того часу Україна залишиться головним донором трудової міграції в Європі. Звичайно, трудова міграція – це міжнародне явище, яке має насамперед національний вимір, тому потребує ефективного регулювання як для запобігання її негативних наслідків, так і для забезпечення економічної безпеки держави. Тому виникає необхідність прийняття концепції міграційної політики України. Ефективність державної політики у сфері трудових міграцій буде досягнута за наявності повної і достовірної інформації, моніторингу міграційних процесів. Важливим є доступ до інформації різних суб'єктів міграційних процесів.

Україна є європейською державою. Тому міграційна політика європейських країн має безпосередній вплив на міграції населення України. Від них залежить інтенсивність міграційних потоків з України. З цього випливає потреба у співробітництві між Україною та європейськими країнами у сфері міграції. За умов глобалізації вирішення міграційних проблем має відбуватися у міжнародному масштабі.

1. При написанні доповіді використані праці Івана Франка, а також дослідження С.М. Злупка "Іван Франко – економіст". Львів 1992. С. 87 – 98. та "Іван Франко і економічна думка світу". Львів 2006, С. 243–257.

2. *Іван Франко*. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 44, Кн. 2, Київ. 1986.

3. *І. Марков* Українська трудова міграція у контексті

змін сучасного світу. Збірник наукових статей. Львів: Компанія "Манускрипт", 2005. – 187 с.

In the article light up the economic looks of Ivan Franc on the migratory processes of the Ukrainian population of end XIX – beginning of XX the features its are found out item in Ukraine on the modern stage.

Тараєвська Л.С.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РОБОЧИХ МІСЦЬ В ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

До основних проблем розвитку робочих місць за умов модернізації промисловості України доцільно виділити наступні: відсутність цільової спрямованості державної політики щодо розвитку робочих місць, нестача інвестиційних ресурсів, недостатня ефективність використання наявних робочих місць, накопичення надлишкових робочих місць, низька конкурентоспроможність деяких галузей промисловості, висока ступінь старіння робочих місць, не відпрацьованість фінансового механізму щодо підтримки робочих місць.

Ключові слова: робоче місце, економічне робоче місце, проблеми розвитку, модернізація промисловості, продуктивна зайнятість.

I. Вступ. Робоче місце стає важливим фактором переходу підприємств на новий, інтенсивний шлях розвитку. Тому велике значення набуває його дослідження як в методологічному, так і прикладному аспектах. Теоретичне обґрунтування і прикладне розв'язання проблем розвитку робочих місць ускладнюється рядом обставин, серед яких: методологічна невизначеність терміну робоче місце, факторів, які впливають на його розвиток та визначення стратегічних напрямків розвитку робочих місць; відсутність методичного інструментарію щодо кількісної та якісної оцінки робочих місць; недостатнє опрацювання практичних аспектів, які пов'язані із можливістю збалансування засобів праці і робочої сили на основі планування робочих місць.

Розробку наукової проблематики пов'язаної із розвитком робочих місць здійснюють такі відомі українські і зарубіжні вчені-економісти, як:

І.В.Анішина, С.І.Бандур, Д.П.Богиня, І.К.Бондар, О.А.Грішнова, Т.А.Заяць, Г.Завіновська, Е.М.Лібанова, А.А.Нікіфорова, В.В.Онікієнко, Н.О.Павловська, І.Л.Петрова, В.М.Петюх, О.Рудченко, А.Семенов, В.А.Савченко та інші.

II. Постановка завдання. Ефективність і динамічність економічного розвитку певною мірою визначається станом робочих місць, їх кількісним і якісним забезпеченням. Разом із цим існування робочих місць є необхідною, але недостатньою умовою реалізації політики економічного зростання. Функціонування робочих місць залежить від багатьох факторів, однак визначальним є структурні зрушення економічного, соціального, технічного, частково політичного характеру, викликані умовами перехідної економіки. Саме тому, стає вочевидь зрозуміло, що необхідно визначити проблеми розвитку робочих місць та сформувані їх напрями вирішення.

III. Результати. Якщо розглядати проблеми розвитку робочих місць у сучасних умовах господарювання то слід звернути увагу на те, що переважну більшість підприємств різних галузей промисловості було створено для іншого ринку, клієнтів і потреб, яких вже не існує і не існуватиме. Принципи організації діяльності та управління ними залишилися майже незмінними, внаслідок чого їм мало притаманні ознаки ринково орієнтованих підприємств, а саме – формування власного, відмінного від інших, шляху в бізнесі, утримання та збільшення частки ринку, збільшення капіталу, орієнтованість на ринок та клієнтів, постійне оновлення техніко-економічної бази, конкурентоспроможність.